लक्ष्मीनारायणीयम्

Lakṣmīnārāyaṇīyam

आचार्यचल्लालक्ष्मीनारायणशर्ममहोदयानामभिनन्दनग्रन्थः

Felicitation Volume of Prof. Challa Laxmi Narayana Sarma

लक्ष्मीनारायणीयम् Lakṣmīnārāyaṇīyam

आचार्यचल्लालक्ष्मीनारायणशर्ममहोदयानामभिनन्दनग्रन्थः

प्रकाशक वितरकश्च: मान्यताप्रकाशनम्
६०-सी, मायाकुञ्जम् मायापुरी,
नवदेहली-११००६४ (भारतम्)

Tel: 011 - 2540 7546, 2513 7546
9999889290, 98110 14522

mail at: manyataprakashan@gmail.com
manyataprakashan@yahoo.com

©: मुख्यसम्पादकः

ISBN: 978-93-5377-016-7

Barcode: 9 789353 770167

संस्करणम्: २०२०

मूल्यम्: ₹ ३१००/-

मुद्रकः: नेशनल मार्किटिंग्स्,
998, कटरा मंगलसेन,
चावड़ी बाजार, दिल्ली-6

mail at: rakesh_national@yahoo.com

कम्प्यूट्रिकृत टङ्कण: प्रिन्ट्रेडस्, नवदेहली-110064

सम्पादकीयम्

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्रकुत्राश्रमे वसन्।
इहैव लोके तिष्ठन् स ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥

मन्वाचार्यस्यास्य वचनदिशा विलसन्ति विविधविद्याविद्योतितान्तःकरणाः शास्त्रालोकलोकव्यवहार-विदो वाग्यविनयवाग्मितादिगुणवासका विशिष्टवृन्दारकाभिवन्द्या निरवद्यविशिष्टवचनलोकविश्रुता अस्मदाचार्याः चल्लालक्ष्मीनारायणशर्मवर्याः। संस्कृतशिक्षाजगति प्रामाणिकेषु पदवाक्यप्रमाणज्ञेषु परिगण्यन्तेऽस्मदाचार्याः। तत्रापि को वा नास्ति मुग्धो विज्ञः शर्मवर्याणां वैदुष्यविशिष्टे मार्दवे आर्जवे च। श्रेष्ठस्तावद् यत्कुरुते लोकोऽयं तदनुवर्तते इति वचनालोकेऽस्मत्सदृशाः कान्दिशिकाः सर्वेऽपि **महाजनो येन गतः स पन्थाः** इत्येनमुपदेशमुपजीव्य अमून् विप्रवरान् अनुवर्तन्ते। वस्तुतस्तु श्रेष्ठज्येष्ठानां जीवनमेव तेषां सन्देशो भवतीति। हेतुनानेन शर्माचार्यचरणानां शिष्यप्रशिष्यप्रशंसकादिभिरेकीभूय अमीषामभि-नन्दनपुरस्सरम् अमीभिः प्रदत्तशिक्षादिशा स्वजीवनपाथेयस्य परस्परं विनिमयो विधीयते। तदत्र महतो हर्षप्रकर्षस्य विषयोऽयं यदमीषामाचार्याणां सांस्थानिकसेवाव्रतपारायणावसरे **"लक्ष्मीनारायणीयम्"** इत्याख्यस्य अभिनन्दनग्रन्थस्य प्रवर्तनं क्रियते। ग्रन्थेऽस्मिन् अश्वाश्विनीसंख्यायां संस्मरणात्मकलेखाः पञ्चबाणसंख्यायां च शैक्षिकनिबन्धाः संवृत्ता तास्सन्ति। अभिनन्दनग्रन्थवाटिकायां तदिदमभिनवं कुसुममपि ज्ञानरसरसिकभ्रमरान् समाक्रष्टुं स्वसुगन्धं वितनुते। अनेन सारस्वतयत्नेन आचार्यशर्मवर्याणां चरणरजश्चञ्चरीका अपि सन्तोषरसेनाप्यायिताः सन्तः मोदिष्यन्ते इत्यस्माकं द्रढीयान् विश्वासः। आचार्यचरणेषु कार्तज्ञ्यनतभावेन पद्यप्रसूनद्वयं समर्प्य हृदा मुदा च तेषामभिनन्दनं विधीयते –

मुदया मेधया चैव येन लोको जितः सदा।
संसदि विदुषां नान्यो लक्ष्मीनारायणः स वै ॥
पाण्डित्येन विशिष्टेन येन दीप्तमिदं जगत्।
नमेम तं गुणागारं लक्ष्मीनारायणं गुरुम् ॥

इत्थम्
सम्पादकमण्डलम्

बन्धुभिः साकमाचार्याः

आचार्याणां विवाहमङ्गलसन्दर्भे

विषयानुक्रमणिका

क्र.सं.	विषयः	पृ. सं.

संस्मरणम्

१. ॥ श्रीः ॥
(प्रो०परमेश्वरनारायणशास्त्री) (परिवारजनः) ३

२. Appriciations
Prof. Prabhadevi Choudhary ४

३. शुभाशंसा
प्रो० सन्तोषमित्तलः ५

४. संस्मरणात्मक अभिनन्दन
प्रो० लक्ष्मी निवास पाण्डेय ६

५. लक्ष्मीनारायणाष्टकम्
प्रो० राजन्० ई० एम्० ७

६. अभिनन्दनोपहारः
प्रो० एम्० चन्द्रशेखरः ९

७. आचार्य च०लक्ष्मीनारायणशर्मवर्याणां सेवा-निवृत्तिसन्दर्भे
डॉ० ई० प्रकाशः ११

चिरं शर्म तेऽस्तु
डॉ० ईपी० श्रीदेवी १३

Tribute to A Great Teacher
Dr. Brundaban Patra १४

१०. संस्मरण आलेख
प्रो० [illegible] १६

११. आदर्शगुरवः मार्गदर्शकाश्च
डॉ० वेदवती चौबे १८

१२. तस्मै श्री गुरवे नमः
डॉ० के० आर्० हरिनारायण २०

१३. स्थितप्रज्ञाः गुरवः
डॉ० श्रीगोविन्द पाण्डे २१

१४. The Most "Disabled Friendly" Administrator
Dr. K. Viswanathan २४

१५. आचार्यचल्लालक्ष्मीनारायणशर्ममहोदयः सान्दर्भिक एक संस्मरण
डॉ० हरिओम शर्मा (शास्त्री) २५

१६. नगस्या
डॉ० वि० श्रीनिवासनारायणः २८

१७. स मे प्रियो मार्गसुदर्शको गुरुः
डॉ० सुशान्तकुमाररायः २९

१८. Prof. Challa Lakshmi Narayana Sarma Sir
An Outstanding Teacher
Dr. Rajani V G ३०

१९. ज्ञानसुरभिः
सी० एच० शशिधरः ३२

२०. To Describe My Father
Maneesha Sharma ३५

२१. If there's one Subhashitam that sums up
My Father succinctly, it would be :
Animisha Sharma ३६

२२. Retirement Note from
G. Vasantha Lakshmi ३८

२३. Ch. L. N. Sarma : An Epitome of Knowledge
Ganeswar Sahoo ४१

२४. त्रिशूर प्रवास में गुरुवायूर का सन्निध्य
डॉ० वेदप्रिय आर्य शास्त्री ४२

२५. आचार्यानुस्मृतिः
ग्रन्थि वि० लक्ष्मीकीर्तिसुधा ४४

२६. संस्मरण
ललित मोहन पन्तोला ४५

२७. दशश्लोकी- लक्ष्मीनारायणीयम्
धनेशः पि०वि० ४७

२८. मम गुरवः
मृत्युञ्जय चक्रवर्ती ४९

निबन्धमञ्जुषा

१. Educational Ethics
Prof. M.A. BABU [illegible]

२. साहित्यविमर्शनस्य उत्पत्तिः विकासश्च
प्रो० पि०सि० मुरलीमाधवन् [illegible]

३. [illegible]
प्रो० सन्तोषमित्तलः [illegible]

४. सांवेगिकवुद्धेः सम्प्रत्ययः
प्रो० लोकमान्यमिश्रः [illegible]

५१

संस्कृतवाङ्मये आचार्यस्य स्वरूपम्

डॉ॰ [illegible]
सहायकाचार्यः, [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] इत्युच्यते।[8] अर्थात् आचार्यः शिक्षादानात् प्राक् स्वयं धर्माचारान् पालयति इत्यर्थः। तादृशः आचार्यः एव छात्रं प्रभावयति। अत एव सर्वेषु गुरुषु आचार्य एव श्रेष्ठः मतः।[8] यतः उपनीय शिष्यं यः प्रभावपूर्णम्, अधिगमपूर्णम्, उपनिषद्युतं, वेदं निगूढं च अध्यापयति तमेव आचार्यः

इति निगद्यते स्म।[9] वस्तुतः गुरोः अपेक्षया आचार्यः किमर्थं श्रेष्ठो नाम आचार्यः अर्थात् आचारान् च विभज्य तत्रान्तर्गतविद्यां साधिगमं बुद्धिपूर्वकम् अध्यापयति स्म।[6] एवं छात्रम् आचारं ग्राह्यति तमपि आचार्यः इति कथ्यते।[9] यः धर्मान् आचिनोति सोऽपि आचार्यः।[10] एवम् आचार्यः वेदानुगुणं छात्रस्य बुद्धिमपि आचिनोति। अर्थात् तस्य बुद्धिपूर्वकं वेदम् अध्यापयति स्म।[11] अतः आचार्यः ब्रह्मणः मूर्तिः, पितुः मूर्तिः, प्रजापतेः माता, भूमेः मूर्तितः भ्रता।[12] तादृश प्रभावपूर्णः महिमावान् च भवति आचार्यः। प्राचीनाधिगमप्रणाल्यामाचार्यस्य कृते केचन सिद्धान्ताः सुनिश्चिता आसन्। एतस्य प्रमुखं कारणमेतद् भवति यत् स एव शिष्यस्य उपनयनकर्ता, व्यवहारज्ञानपरिवर्तकः च उच्यते। अन्यथा चिन्तयामश्चेत् सिद्धान्तविहीनः जनः आचार्यपदमलङ्कर्तुमसमर्थ एव सञ्जायते। परन्तु अविद्वान् आचार्यः तं पुनः अन्धकारं प्रति प्रेषयति।[13] यतः एकस्मिन् अनाचार्ये विद्यमानाः गुणाः अपेक्षया आचार्ये दशगुणितमधिकं वर्तन्ते स्म।[14] अतः शिक्षादानकाले प्रभावपूर्णाधिगमाय आचार्य एव सर्वेषाम् आदर्शपूर्वकं सम्पादकोऽभवत्। आचार्यं विना शिक्षा शुष्कतामेति। अतः आचार्यस्य लक्षणानि प्राचीनैः ऋषिभिः महर्षिभिः वाङ्मये इत्थं निरूपितम्।

आचार्यस्य लक्षणम्: – प्राचीनाधिगमप्रणाल्याम् आचार्यस्य निर्दिष्टलक्षणानुगुणमेव आचार्यः प्रवर्तते स्म। आचार्यस्य लक्षणानि महत् प्रभावपूर्णानि आसन्। यथा – उपनीय: शिष्यं सकल्पम् उपनिषद्युक्तं, निगूढं च वेदं यः अध्यापयति सः आचार्यः इति कथ्यते।[15] अर्थात् साङ्गोपाङ्गं वेद स्वाध्यापकः आचार्यपदभाक् भवति। अधीतस्य आचारं स्थापनमपि आचार्यस्य धर्मः।[16] यदि आचार्यः आदर्शवान् तर्हि छात्रः आचार्यं दृष्ट्वा तस्य व्यवहारं ज्ञाने वा परिवर्तनमानयितुं प्रयतते स्म। यः उपनीतं शिष्यं प्रभावपूर्णम् अध्यापयति स्म स आचार्यः।[17] शक्रः देवीं प्रप्रच्छ – आचार्यः कीदृशः भवेत् इति।[18] तदानीं देवी अवोचत् यथा – वेदज्ञानी भजनम् एवम् अध्ययनादि अभिगमन–उपादान–इज्या–स्वाध्याय एवं योगादिषु निरतः, शुचिः, पाङ्क्तगात्री, ज्ञानी, मौनी, मन्त्राक्षरः, परिश्रमकारी, न स्थूलः, न कृशः, न ह्रस्वः, न रोगी, न अन्धः, न बधिरः, न मूर्खः, न खल्वाटः, न पङ्गुकः, न हीनाङ्गः, न अधिकाङ्गः, न श्वेतः, न कुष्ठी, न दाम्भिकः, न क्रोधी, न दुश्चर्मा, न लोभी च।[19] ईदृक् लक्षणानि यस्मिन् भवन्ति स एव आचार्यस्य स्थाने अलङ्कर्तुमेव छात्रं प्रभावपूर्णमधिगमयितुं च शक्नोति। अन्यथा कुलरहितः अर्थात् वंशहीनः, दुराचारी, शठादि स्वभावान् सर्वदा आचार्यपदं वर्जनीयम्।[20] ईदृश अनुत्तमलक्षणयुक्त आचार्यः छात्रम् अधिगमयितुं न प्रभवति स्म।

आचार्यस्य सुगुणाः – यः आचार्यः उत्तमगुणसम्पन्नः स छात्रेभ्यः प्रति उत्तमगुणान् प्रदातुं, व्यवहारे, ज्ञाने च परिवर्तनमानेतुं समर्थः भवेत्। अर्थात् अधिगमे प्रभावं जनयितुं समर्थः भवितुमर्हति। के ते उत्तम-गुणा इति चेत् उच्यते। संस्कृतवाङ्मयस्य मूलं वेदः। ऋग्वेदे अथर्ववेदे च आचार्यगुणाः एवमभिवर्ण्यन्ते- संयमी, व्रातपतिः, भूतकृत् इत्यादयः। ते यथा – संयमी – यः आचार्यः सः इन्द्रियसंयमी भवेत्। तेन